

УДК 343.3 : 343.98

А.А. Вознюк, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем розкриття та розслідування злочинів Національної академії внутрішніх справ

В.В. Арешонков, кандидат юридичних наук, науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії незаконному обігу наркотиків та кіберзлочинності Національної академії внутрішніх справ

ОЗБРОЄНІСТЬ БАНДИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Досліджено кримінально-правові та криміналістичні проблеми віднесення певних видів зброї до озброєності банди, запропоновано шляхи їх вирішення. Розглянуто існуючі погляди на визначення поняття «зброя», встановлено, які її різновиди можуть свідчити про озброєність злочинного формування.

Ключові слова: озброєність, зброя, банда, бандитизм.

Исследованы уголовно-правовые и криминалистические проблемы отнесения определенных видов оружия к вооруженности банды, предложены пути их решения. Рассмотрены существующие взгляды на определение понятия «оружие», установлено, какие его разновидности могут свидетельствовать о вооруженности преступного формирования.

In the article criminal and forensic issues were analyzed, which refer to certain kinds of weapon to armament gang, and were offered ways to solve them. Besides, in this article authors were reviewed existing views the definition of «weapon», and established that its variations may indicate the equipment of this criminal association and vice versa, which doesn't belong to arms.

Озброєність як кримінально-правова ознака є обов'язковою для банди та збройного формування, а також факультативною для інших злочинних об'єднань, зокрема групи осіб за попередньою змовою, терористичної групи, терористичної організації тощо.

Кримінально-правові та криміналістичні проблеми озброєності, в тому числі у бандитизмі, досліджували П.В. Агапов, П.Д. Біленчук, Д.Ю. Гамов, В.В. Голина, Д.А. Корецький, А.В. Кофанов, Б.В. Лизогуб, В.О. Навроцький, В.С. Прохоров, І.І. Радіонов, В.А. Ручкін, І.І. Солодкін, С.А. Степура, О.Ф. Сулява, В.П. Тихий, Р.Л. Чорний та інші. Водночас нині у правоохоронних органів виникають певні труднощі щодо кваліфікації та розслідування злочинів, учинених бандою, пов'язаних з доведенням озброєності у цій формі співучасті. Дискусійним залишається

питання про те, що слід розуміти під зброєю та які її види свідчать про озброєність банди.

Відтак метою статті є дослідження озброєності як кримінально-правової ознаки банди у контексті поняття зброї та її різновидів.

Насамперед слід з'ясувати, що розуміють під зброєю у бандитизмі. У ст. 257 Кримінального кодексу України (далі — КК України), яка встановлює кримінальну відповідальність за бандитизм, та інших статтях цього Кодексу поняття «зброя» не розкривається. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» також немає чітких роз'яснень із цього питання, крім зазначення у п. 20, що у випадках, коли для вирішення питання про належність відповідних предметів до зброї, а також питання про їх придатність до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі необхідно призначати експертизу, яку слід проводити у відповідних експертних установах. Вказано також, що банда може бути озброєна і гладкоствольною зброєю [1, с. 4].

Така ситуація спричиняє численні труднощі у встановленні правоохоронними органами різновидів зброї, які можуть засвідчити озброєність банди. Проте вона зумовлена об'єктивними причинами.

По-перше, в українському законодавстві немає визначення поняття зброї у цілому та окремих її видів (вогнепальної, пневматичної, газової тощо). За таких обставин до зброї у широкому розумінні можна віднести доволі широке коло предметів. Наприклад, до гладкоствольної зброї, про яку згадано у зазначеній вище постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13, належить як великокаліберна військова зброя (пушки, гранатомети тощо), так і ручна стрілецька зброя (зброя самооборони, газова, сигнальна), оскільки в її стволі немає нарізів. Тому не зрозуміло, які із зазначених об'єктів становлять озброєність банди.

По-друге, на сьогодні немає комплексних експертних методик віднесення певного об'єкта до категорії «зброя». Практично тільки у висновках судово-балістичної експертизи та експертизи холодної зброї за наявності в об'єкта необхідних ознак вказують на вогнепальну або холодну зброю. Між іншим, у висновках вибухотехнічної експертизи ручних гранат заводського виробництва зазначають, що ці предмети є боеприпасами та конкретизується їх вид. Однак не зрозуміло, чи належать боеприпаси, у тому числі й патрони, до зброї та чи може банда бути озброєною цими предметами.

У наукових і правових джерелах зброю визначають по-різному, зокрема як:

– пристрої і засоби, призначені для ураження противника в озброєній боротьбі [2];

– пристрої та предмети, конструктивно призначені для ураження живої або іншої цілі та подання сигналів [3];

– пристрої, прилади і предмети, спеціально виготовлені, конструктивно призначені і технічно придатні для ураження живої або іншої цілі, які не мають іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення [4];

– предмети, конструктивно призначені та технічно придатні для ураження живої та іншої цілі [5, с. 191].

Водночас під зброєю (стосовно бандитизму) розуміють:

– предмети, які спеціально пристосовані для ураження людей, не мають іншого (господарського, спортивного) призначення та на які поширюється спеціальний правовий режим — вони є об'єктом дозвільної системи або носіння їх громадянами заборонено (В.О. Навроцький) [6, с. 787];

– предмети, призначенні виключно для ураження живої цілі, що не мають іншого, господарського призначення (В.С. Прохоров та І.І. Солодкін) [7, с. 237, 238];

– пристрої, прилади та інші предмети, конструктивно призначені і технічно придатні для ураження живої або іншої цілі, тобто зброя у вузькому, авторському значенні слова (В.П. Тихий) [8, с. 473].

Таким чином, зброю (з точки зору бандитизму) визначають у вузькому кримінально-правовому значенні терміна. Її ознаками є такі:

– фізичний стан — пристрої, прилади та інші предмети;

– їх особливе призначення чи спеціальне пристосування для ураження людей або іншої живої цілі;

– ці предмети не мають іншого (господарського, спортивного) призначення;

– на них поширюється спеціальний правовий режим (вони є об'єктом дозвільної системи або носіння їх громадянами заборонено).

Проте згідно з наукою кримінального права не всі предмети у контексті кримінальної відповідальності за бандитизм належать до зброї. Слушною є думка вчених, які не відносять до озброєності банди:

– сокири, ломики, леза, столові, кухонні і складані ножі, стартові та газові пістолети, пневматичну зброю, ракетниці і схожі предмети, цеглини, кийки, пляшки, макети зброї та інші предмети, що є імітацією зброї (В.П. Тихий) [8, с. 474];

– будь-які інші предмети (крім вогнепальної чи холодної зброї, а також вибухових пристроїв, виготовлення, носіння, зберігання (останнє не належить до холодної зброї) чи збут яких заборонено), які угруповання використовує як зброю: сокири, лом, складані, столові чи кухонні ножі та схожі предмети, а також макети зброї (пугачі) (В.С. Прохоров та І.І. Солодкін) [7, с. 237, 238];

– предмети господарського вжитку (кухонний ніж, долото, сокира, лом тощо (В.Д. Меньшагін) [9, с. 166];

– газову зброю (І.І. Радіонов) [10, с. 115, 116].

Водночас аналіз наукової літератури та судової практики свідчить, що зазначені предмети банда використовує під час вчинення нападів. Так, Р.Л. Чорний зазначає, що непоодинокими є випадки, коли правоохоронні органи вилучають у членів банд різні заборонені саморобні та заводського виготовлення предмети і речовини для вчинення вибухів, які злочинці використовують для знищення чи пошкодження майна, завдання шкоди здоров'ю і життю потерпілих [11, с. 97], вибухову зброю, а саме гранати, вибухові пристрої, детонатори тощо (І.І. Радіонов) [10, с. 115].

Також до зброї, що характеризує озброєність банди, належать такі її види:

– гладкоствольна [1];

– вогнепальна і холодна військова, мисливська і спортивна, саморобна чи перероблена (зокрема, обрізи), вибухові пристрої, інші аналогічні пристосування, а також пневматичні чи газові рушниці, пістолети, револьвери, металеві, електрошочкові чи інші аналогічні пристрої, використання яких громадянами потребує

спеціального дозволу (зокрема, пневматична зброя зі швидкістю польоту кулі понад 100 м/сек, газові пістолети і револьвери, газові балони, споряджені газом нервово-паралітичної дії) (В.О. Навроцький) [6, с. 787];

– вогнепальна чи холодна, а також вибухові пристрої, виготовлення, носіння, зберігання (останнє не належить до холодної зброї) чи збут яких заборонено (В.С. Прохоров та І.І. Солодкін) [7, с. 237, 238];

– вогнепальна і холодна (В.Д. Меньшагін) [9, с. 165];

– вогнепальна (крім мисливської довгоствольної гладкоствольної) та холодна (у тому числі метална), газова, споряджена нервово-паралітичними, отруйними, іншими речовинами, що не дозволені до застосування, здатна завдати середньої тяжкості шкоди здоров'ю людини, що перебуває на відстані більше одного метра, а також пневматична з дуловою енергією понад 7,5 Дж і калібру понад 4,5 мм; різні вибухові пристрої (П.В. Агапов) [12, с. 189];

– вогнепальна, газова, холодна або предмети, спеціально пристосовані для ураження людей (Б.В. Лизогуб) [13, с. 255]; вогнепальна, холодна, вибухова, пневматична, електрошокова паралізуюча або зброя масового ураження (І.І. Радіонов) [10, с. 118, 119];

– вогнепальна, у тому числі гладкоствольна мисливська, холодна, вибухова, уражаюча сила якої базується на використанні електричної енергії, радіоактивних випромінювань, біологічних та хімічних чинників тощо (В.П. Тихий) [8, с. 473].

Отже, підсумовуючи зазначене, до озброєності банди у теорії кримінального права належать такі види зброї:

– вогнепальна (у тому числі гладкоствольна) військова, мисливська і спортивна, саморобна чи перероблена (зокрема обрізи);

– холодна військова, мисливська і спортивна, саморобна чи перероблена;

– вибухові пристрої, інші аналогічні пристосування;

– пневматичні чи газові рушниці, пістолети, револьвери, металні, електрошочкові чи інші аналогічні пристрої за умови, що вони належать до типів, використання яких громадянами потребує спеціального дозволу (зокрема пневматична зі швидкістю польоту кулі понад 100 м/сек, газові пістолети і револьвери, газові балони, споряджені газом нервово-паралітичної дії);

– масового ураження.

Водночас зазначений перелік викликає певні критичні зауваження.

Назва постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» (далі — Постанова) [14] доводить, що зброя, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої та радіоактивні матеріали вживаються як самостійні категорії, а тому жодна з них не може охоплювати іншу. Таким чином, Пленум Верховного Суду України до зброї не відносить бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої та радіоактивні матеріали.

Крім того, на думку В.О. Навроцького, для визнання банди озброєною вид зброї не має значення, зважаючи на відсутність обмежень стосовно цього у диспозиції відповідної статті, адже коли законодавець не вважає певні види зброї ознакою відповідного складу злочину, то вказує про це у диспозиції відповідної статті КК України [15, с. 131, 132].

Очевидним є і те, що не всі види зброї у широкому її розумінні підпадають під поняття «зброя» при кваліфікації злочинів, зокрема злочину, передбаченого ст. 257 КК України. Тому дослідження потребують кримінально-правові положення, що стосуються зброї взагалі. Аналіз статей КК України про зброю (частина п'ята ст. 36, частина друга ст. 146, частина перша ст. 201, частина перша ст. 258, ст. 257, частина перша ст. 2584, частини друга і третя ст. 260, частини перша і третя ст. 262, частини перша — третя ст. 263, частина перша ст. 2631, частина перша ст. 264, частина перша ст. 294, частина четверта ст. 296, частина друга ст. 365, частина друга ст. 393, частина друга ст. 404, частина третя ст. 405, частина третя ст. 406, частина друга ст. 408, частини перша і третя ст. 410, частина перша ст. 411, частина перша ст. 412, частина перша ст. 413, частина перша ст. 414, частина третя ст. 424, ст. 429, частина перша ст. 439, ст. 440 КК України) дозволяє дійти висновку про те, що поряд з поняттям «зброя» варто вживати такі терміни, як «бойові припаси до зброї, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, військова та спеціальна техніка, вибухові пристрої, спеціальні засоби, інші речовини та предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення». Оскільки ці поняття у статтях КК України вживаються паралельно зі зброєю, то логічно дійти висновку, що вони не є зброєю у вузькому кримінально-правовому значенні у контексті кримінальної відповідальності за бандитизм, хоча й можуть бути віднесені до зброї у широкому її розумінні.

Не можна повною мірою погодитися з думкою В.Д. Меньшагіна, що для визнання банди озброєною потрібна наявність саме зброї, а не будь-якого предмета, яким може бути спричинено смерть чи нанесено тілесні ушкодження. Хоча саме зброя робить банду особливо небезпечною злочинною спільнотою, оскільки створює найбільші можливості для здійснення задуманих нею нападів та вчинення опору представникам влади під час переслідування та затримання [9, с. 165], проте й інші предмети, які банда може використовувати під час нападів і які не належать до зброї, в окремих випадках зумовлюють характер бандитизму і ступінь його суспільної небезпеки. Зокрема, це можуть бути вибухові пристрої, радіоактивні матеріали, гранати тощо. У Постанові також зазначено, що основною характерною ознакою зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та радіоактивних матеріалів є їх призначення — ураження живої цілі, знищення чи пошкодження навколишнього середовища [14]. Тобто ці предмети також призначені для ураження живої цілі. Крім того, згідно з переліком видів майна, яке не може перебувати у власності громадян, зважаючи на їх суспільну небезпеку, забороняється мати у власності вибухові речовини і засоби вибуху, бойові, отруйні речовини, електрошкові пристрої тощо. Зазначені вище предмети також є об'єктом дозвільної системи в Україні.

Слід зазначити, що у практиці експертних установ України нині основну частину об'єктів криміналістичного дослідження становлять заводські зразки історично сформованих видів зброї, насамперед вогнепальної. Проте до системи індивідуальної зброї входять також історично сформовані види зброї (холодна, метална, пневматична, вибухова та відносно нові — газова і електрошокова), хоча віднесення до зброї об'єктів електрошокового та хімічного впливу на людину викликає певні дискусії.

При цьому вчені-криміналісти наголошують на тому, що список різновидів індивідуальної зброї має тенденцію до розширення. На думку В.А. Ручкіна, сучасна

світова кримінальна практика характеризується стрімким розширенням кола зброї, наприклад, за рахунок лазерної зброї, портативних варіантів зброї масового ураження тощо, яку використовують у злочинних цілях [16, с. 8].

Не слід також забувати і про зброю, яка базується на нових фізичних принципах. Зокрема, автори Військово-морського словника до таких видів зброї відносять «променеву (лазерну, прискорювану, радіопроменеву), радіологічну, інфразвукову, генетичну, етнічну зброю, електродинамічне прискорення мас (електромагнітну пушку), а також засоби впливу на геофізичні процеси (погоду, клімат) тощо» [17, с. 294] (хоча і не всі зазначені види зброї обов'язково можуть призводити до летальних ушкоджень).

Доволі цікавою є думка С.А. Степури стосовно того, що зброя може мати не тільки форму системи неживої природи, а й біологічні (бактеріологічна зброя) та інші форми. Прикладом таких «інших» форм є зброя, що за призначенням спрямована на знищення інформаційної бази даних і технічних пристроїв та засобів їх збереження (комп'ютерні програми-паразити, віруси) [18, с. 70].

Отже, чинні положення про озброєність банди вочевидь є застарілими і з урахуванням сучасного рівня розвитку науки і техніки потребують суттєвого перегляду в напрямі розширення переліку засобів вчинення злочинних посягань.

Проблемним питанням, яке потребує детального вивчення та обговорення серед науковців, є віднесення до зброї під час кваліфікації бандитизму її основних складових частин. Так, на практиці може виникнути ситуація, коли учасники організованого злочинного об'єднання спробують самостійно виготовити вогнепальну зброю для вчинення нападів, однак на момент припинення правоохоронними органами їх злочинної діяльності встигнуть виготовити тільки окрему її частину (частини).

Крім того, учасники банди можуть навмисно вилучити із саморобної вогнепальної зброї одну з основних її частин, наприклад, курок, і зберігати її в іншому місці. У цьому випадку, як і в попередньому, судові експерти у висновку експертизи вкажуть, що у наданому вигляді відповіді на запитання, чи належить об'єкт до вогнепальної зброї, неможливо, оскільки для віднесення зброї до вогнепальної необхідно обов'язково провести експериментальну стрільбу та визначити питому кінетичну енергію снаряда.

Може також статися, що під час обшуку буде виявлено тільки ствол із затворною коробкою заводського зразка бойової зброї. У такому випадку судові експерти визначать, що це лише частина вогнепальної зброї, яка не придатна до стрільби (проведення пострілів).

Очевидно, у таких випадках, зважаючи на відсутність вогнепальної зброї у повному розумінні цього слова, дії винних за наявності інших ознак складу злочину слід розцінювати як замах на бандитизм.

Із цього приводу цікавим є закордонний досвід законодавчого визначення зброї. Так, у США відповідно до Зведення федеральних правил до вогнепальної зброї, крім власне самої зброї, належить: рамка або ствольна коробка будь-якого типу зброї, будь-який тип глушника для вогнепальної зброї, частина вогнепальної зброї, в якій розташовані ударник, затвор, спусковий механізм і наявне звичайне різьблення у передній частині для кріплення ствола. У Російській Федерації у Законі від 20 травня 1993 року № 1026-1 «Про зброю» також зазначено, що до

зброї належать й основні її частини, що визначають її функціональне призначення [19, с. 104].

Проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

– у КК України та інших законодавчих актах країни немає визначення таких категорій, як «озброєність» і «зброя» (як у цілому, так і щодо її різновидів), необхідних для кваліфікації та розслідування бандитизму. Немає чітких роз'яснень щодо цього і в постановах Пленуму Верховного Суду України, а в наукових джерелах це питання є дискусійним;

– про озброєність банди відповідно до законодавчих положень свідчить наявність у її учасників або хоча б одного з них вогнепальної чи холодної зброї (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усвідомлювати можливість застосування зброї під час нападів). Це предмети, призначені для ураження живої цілі та на які встановлено особливий правовий режим щодо їх придбання, носіння, зберігання, використання, виготовлення, ремонту, перевезення та збуту. На сьогодні з огляду на неврегульованість досліджуваного питання визнання банди озброєною за наявності в її арсеналі інших видів зброї спричиняє труднощі кваліфікації та розслідування бандитизму, і, врешті-решт, може бути підставою для скасування судового вироку;

– обмежений перелік предметів, які банди можуть використовувати під час нападів, не відповідає сучасним реаліям злочинної діяльності цих злочинних формувань. З огляду на широке розмаїття різновидів зброї, а також інших предметів, які банда може використовувати під час нападів, пропонується доповнити ст. 257 КК України приміткою, в якій визначити, що озброєність банди означає наявність у неї не лише зброї, а й «інших предметів, спеціально пристосованих або заздалегідь заготовлених для фізичного чи психічного насильства під час нападу».

Список використаної літератури

1. *Постанова* Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями» // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 1. — С. 2—6.

2. *Военный энциклопедический словарь* / [гл. ред. С. Ф. Ахромеев]. — М. : Воениздат, 1986. — 863 с.

3. *Модельный закон об оружии от 6 декабря 1997 года* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_a16/print1361357396526039.

4. *Про зброю* : Закон України від 22 листопада 2002 року № 1171 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12436.

5. *Белінський Ю.Є.* Поняття «зброя» та його нормативне визначення / Ю.Є. Белінський // Право і суспільство. — 2012. — № 1. — С. 188—191.

6. *Науково-практичний коментар* Кримінального кодексу України / [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. — 9-те вид., переробл. і допов. — К. : Юридична думка, 2012. — 1316 с.

7. *Курс советского уголовного права. Особенная часть* / [отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский]. — Т. 3. — Изд-во Ленингр. ун-та. — 1973. — 836 с.

8. *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар* : у 2 т. / [за заг. ред. Тація В.Я., Пшонки В.П., Борисова В.І., Тютюгіна В.І.]. — 5-те вид., допов. — Харків : Право, 2013. — Т. 2 : Особлива частина / [Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін.]. — 2013. — 1040 с.

9. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права. Особенная часть : в 6 т. / А.А. Пионтковский, В.Д. Меньшагин ; ред. кол. Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чхиквадзе В.М. — М. : Изд-во «Наука», 1970. — 432 с.

10. *Радіонов І.І.* Кримінальна відповідальність за бандитизм : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Радіонов Ігор Іванович. — Харків, 2003. — 211 с.
11. *Чорний Р.Л.* Бандитизм за кримінальним правом України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Чорний Руслан Леонтійович. — К., 2005. — 236 с.
12. *Агапов П.В.* Уголовно-правовое, криминологическое и социально-политическое исследование бандитизма : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Агапов Павел Валерьевич. — Саратов, 2002. — 226 с.
13. *Лизогуб Б.В.* Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Лизогуб Богдан Вікторович. — Харків, 2004. — 259 с.
14. *Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами* : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.
15. *Навроцький В.О.* Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В.О. Навроцький. — К. : Знання; КОО, 2000. — 771 с.
16. *Ручкин В.А.* Оружие и следы его применения. Криминалистическое учение : монография / В.А. Ручкин. — М. : Юрлитинформ, 2003. — 352 с.
17. *Военно-морской словарь* / [гл. ред. В.Н. Чернавин]. — М. : Воениздат, 1989. — 511 с.
18. *Степура С.А.* Спірні питання визначення зброї у криміналістиці / С.А. Степура // Криміналістичний вісник. — 2011. — № 1 (15). — С. 66—71.
19. *Біленчук П.Д.* Зброезнавство: правові основи обігу вогнестрільної зброї. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Україна. Європа. Світ. : монографія / Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Сулява О.Ф. ; за ред. проф. П.Д. Біленчука. — К. : BeeZone, 2004. — 464 с.